

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІКРОТОПОНІМІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мікротопонімія є унікальним лінгвістичним матеріалом, що існує лише в живому, народнорозмовному мовленні та в людській свідомості. Тому одним із найактуальніших завдань української ономастики сьогодні є тотальний збір мікротопонімних одиниць з усіх теренів України та фіксація й опис їх у лінгвістичних розвідках і лексикографічних працях. В українському мовознавстві є небагато праць, присвячених дослідженню національного мікротопонімікону. Більшість із них базується на аналізі назв дрібних географічних об'єктів та частин великих об'єктів певних мікротериторій. Мікротопоніми Вінницької області лише частково були об'єктом комплексного аналізу. Тому запропоноване дослідження є важливим доповненням у сучасну українську регіональну ономастику.

Об'єктом нашого дослідження є мікротопоніми Вінниччини, зафіксовані у Липовецькому, Немирівському, Оратівському, Шаргородському та Ямпільському районах.

Сучасні мікротопоніми Вінниччини є звичайними асемантичними мовними знаками. Однак на етапі становлення виникнення кожного з них мотивувалося певною індивідуальною семантикою, апеллятивною або онімною. Мікротопоніми, що утворені від апеллятивів, складаються із лексем, які вказують на об'єкти натурогенного чи антропогенного походження.

Є низка мікротопонімів відапеллятивного походження, що вживаються на позначення антропогенних географічних мікрооб'єктів Вінниччини. Існує небагато основ, які вказують на спосіб освоєння земельних ділянок: *заруб, згарище, пасіка* тощо.

Трапляються мікротопоніми, основи яких вказують на призначення та використання площі, на шляхи сполучення, також оніми, що пов'язані з назвами різних споруд. Розташування поселення, його загальний вигляд, розміщення житлових будинків у межах населеного пункту стали вирішальними чинниками при творенні мікротопонімів, в основу яких

лягають апелятиви, пов'язані з просторовими ознаками об'єкта. Також розглядаємо основи, що становлять апелятиви з первісним значенням особи.

Крім апелятивів, базою творення мікротопонімів Вінниччини виступають і власні назви, передусім антропоніми й топоніми. У низці випадків уже наявні реальні імена, прізвища та прізвиська людей, назви макрооб'єктів, населених пунктів, найменування менших географічних об'єктів, що переживали процес трансонімізації або, точніше, вторинної номінації.

За способом деривації зібрані нами мікротопоніми Вінниччини поділяються на групи: **деривати семантичного і морфологічного способів словотворення**; а за словотвірною структурою – на **одночленні, складні та складені**. Мета запропонованої статті полягає саме у класифікації та аналізі складених мікротопонімів Вінниччини.

У системі мікротопонімії Вінниччини вагоме місце посідають синтаксичні деривати. Майже кожний десятий мікротопонім із досліджуваної території аналітичний за будовою. Сюди насамперед належать складені атрибутивні назви на зразок: *Битий шлях* (дорога; с. Чернявка, Орат. р-н), *Вигнанські поля* (поле; с. Вишківці, Нем. р-н), *Горохове поле* (поле; с. Пороги, Ямп. р-н), *Докторів ліс* (ліс; с. Клембівка, Ямп. р-н), *Мурований міст* (урочище; с. Івашківці, Шаргор. р-н), *Шаргородська гора* (гора; м. Могилів-Подільський). Такі мікротопоніми утворилися шляхом лексикалізації дволексемних іменувань. Атрибути в них вказують на колір, розмір, форму об'єкта, його розміщення, належність та ін. При частому використанні дволексемні назви нерідко зазнають елімінації – атрибутивний член, що виконував основну диференційну функцію при однакових номенклатурних членах, субстантивується, стаючи одноосібною назвою географічного об'єкта. Це спричиняється до редуції другого компонента. Так виникли мікротопоніми: *Анютина* (долина; с. Вашківці, Шарг. р-н), *Гальчина* (зупинка; с. Русава, Ямп. р-н), *Кретовецький* (куток; с. Вишківці, Нем. р-н).

До складених мікротопонімів відносимо **двослівні, багатослівні назви та прийменникові конструкції**.

Залежно від того, до якої частини мови належить головне слово, двослівні мікротопоніми поділяємо на такі типи: **іменникові**: *Собачий куток* (куток; с. Бахнівка, Липов. р-н); **числівникові**: *20 років* (куток; с. Дзигівка, Ямп. р-н); **прислівникові**: *Нижче моста* (зупинка; с. Біла, Ямп. р-н).

Іменникові можуть мати три типи, в яких опорним (головним) словом є іменник, а залежним – прикметник, числівник, іменник: *Бабине ріща* (лісосмуга; с. Вишківці, Нем. р-н), *Вишневе кубло* (куток; с. Бахнівка, Липов. р-н), *Друга гребля* (частина с. Бахнівка, Липов. р-н), *Дерево кохання* (місце в лісі; м. Ямпіль).

У мікротопонімах досліджуваного регіону переважає такий тип підрядного зв'язку, як узгодження. У назвах *Бортницький шлях* (дорога; с. Вишківці, Нем. р-н), *Гостра могила* (пагорб; с. Підлісівка, Ямп. р-н), *Другий висип* (куток; с. Русава Ямп., р-н), *Золота криниця* (куток; с. Клембівка, Ямп. р-н), *Наливайкова гора* (пагорб; с. Вишківці, Нем. р-н) залежне слово – прикметник – узгоджується в роді, числі, відмінку з головним словом – іменником.

Серед мікротопонімів Вінниччини виявлено **прийменниково-іменникові** конструкції. В ономастичній літературі їх іменують **назвами-орієнтирами**, бо вони вказують на місце розташування одного об'єкта стосовно іншого: *Біля курника* (пагорб; с. Вишківці, Нем. р-н), *За мостом* (частина села; с. Клембівка, Ямп. р-н). Виникали вони в результаті діалогу. Об'єкт, про який йшла мова, був відомий співбесідникам, тому основною розрізнявальною ознакою при номінації служила його локалізація стосовно іншого загальновідомого на цій місцевості. На відміну від одноклексних безафіксних і афіксальних мікротопонімів вони не містять жодної інформації про сам іменований об'єкт, а лише визначають його розташування відносно іншого, примітного на місцевості. У результаті такої номінації іменований об'єкт надалі залишається безіменним.

Основна формула мікротопонімів-орієнтирів – це сполучення прийменника з іменником (рідше прикметником) у непрямому відмінку однини або множини.

Поширені похідні з первинними прийменниками **біля, на**: *Біля Курочки* (левада; с. Вишківці, Нем. р-н), *Біля попа* (зупинка; с. Бахнівка, Лип. р-н), *Біля пам'ятника* (куток; с. Русава, Ямп. р-н), *Біля Чайної* (місце відпочинку; с. Бахнівка, Лип. р-н), *На долинках* (поле; с. Іванівці, Шарг. р-н), *На оберіг* (куток; с. Русава, Ямп. р-н), *На скалі* (ліс; с. Шерні, Тивр. р-н), *На село* (центр села; с. Гальжбіївка, Ямп. р-н).

Найменш продуктивними виявилися дво- та багатослівні конструкції з прийменниками **за, коло, по, у(в)**: *За дамбою* (частина поля; м. Ямпіль), *Коло цвинтара* (зупинка; с. Клембівка, Ямп. р-н), *Коло Лівіцької* (частина

вулиці; с. Русава, Ямп. р-н), *У селі* (зупинка; с. Русава, Ямп. р-н), *В сосінках* (куток; с. Клембівка, Ямп. р-н).

Виявлено і складніші структури, що містять **по дві прийменникові словоформи**: *В Жука на хаті* (частина вулиці; с. Русава, Ямп. р-н), *В Януковича на хаті* (куток; с. Русава, Ямп. р-н), *Дорога коло містка* (дорога; с. Сапіжанка, Шарг. р-н), *На Марковій долині* (поле; с. Сапіжанка, Шарг. р-н), *У Діми на зупинці* (зупинка; с. Русава, Ямп. р-н).

Такі назви деякі ономасти (наприклад, Д. Бучко) кваліфікують як несправжні оніми, або напівтопоніми, оскільки вони займають проміжне місце між загальними і власними назвами (ойконімами). Процес номінації в них ще фактично не завершився, а вказівка на локалізацію об'єкта ще не є власне назвою самого об'єкта [1, с. 259 – 265]. Також ані у граматиках, ані у спеціальній ономастичній літературі не визначається спосіб деривації таких назв. Дослідники ж обмежуються лише вказівкою на їхню семантичну наповненість і визначення їх функції.

За лексико-семантичними особливостями аналітичні мікротопоніми Вінниччини можна розподілити на:

1. Мікротопоніми, пов'язані з формою рельєфу: *Лиса гора* (гора; с. Дзигівка, Ямп. р-н; гора рівна, без насаджень), *На горбі* (ліс; с. Сапіжанка, Шарг. р-н; назва вказує на розміщення).

2. Мікротопоніми, похідні від назв рослин: *Березова посадка* (посадка; с. Вишківці, Нем. р-н; ростуть лише берези), *Коло широкого дуба* (ліс; с. Спіжанка, Шарг. р-н; назва виникла внаслідок того, що там росте великий старий дуб).

3. Мікротопоніми, похідні від назв тварин: *Лисяча гора* (гора; с. Гальжбіївка, Ямп. р-н; ходили чутки, що там колись водились лисиці), *Свинячий городок* (частина вулиці; м. Ямпіль; тут жили господарі, які розводили свиней).

4. Мікротопоніми, пов'язані з будівлями і спорудами: *Біля корчми* (зупинка; с. Русава, Ямп. р-н; тут знаходилася колись стара корчма, нині побудовано кафе), *Біля хреста* (місце; м. Ямпіль; на цьому місці поставлено пам'ятник у вигляді хреста).

5. Назви, що вказують на форму, розмір, особливості місцевості: *Мала земля* (поле; с. Івашківці, Шарг. р-н; ділянка землі малого розміру), *Холодний яр* (яр; с. Вишківці, Нем. р-н; там завжди холодно).

У мікротопонімах Вінниччини відантропонімі аналітичні назви репрезентовані досить повно, оскільки існування багатьох урочищ, лісів, полів у регіоні тісно пов'язане з діяльністю певних осіб. Назви цього розряду можна поділити на такі підгрупи:

1. Мікротопоніми, в основі яких лежать імена чи пізніші прізвиська.

Ці назви вказують на ім'я першого поселенця або власника певної місцевості, на те, хто тут проживав чи господарював: *Баранове поле* (поле; с. Сапіжанка, Шарг. р-н; від прізвиська господаря поля), *Юхненків ліс* (ліс; с. Вишківці, Нем. р-н; від прізвища чоловіка, який купив цей ліс).

2. Мікротопоніми, в основу яких лягли апелятивні означення особи: *Ксьондзова одаія* (урочище; с. Русава, Ямп. р-н; в давнину там жив ксьондз), *Панська магала* (куток; с. Пороги, Ямп. р-н; місцевість належала пану).

3. Мікротопоніми, в основу яких лягли означення особи за етнічною належністю: *Турецький вал* (пагорб; с. Вишківці, Нем. р-н; назва має історичне походження, саме тут були битви козаків із турками), *Циганська кирниця* (частина вулиці; м. Ямпіль; на вулиці проживають переважно цигани, і там знаходиться криниця).

Мікротопоніми Вінниччини є невід'ємними компонентами місцевої онімної системи. Маючи свої структурно-семантичні особливості, які залежать від історичного розвитку міської спільноти, природно-географічних умов місцевості, суспільно-економічного укладу, культурних і мовних традицій народу, мікротопонімія Вінниччини становить органічну частину топонімічної системи української мови.

Дослідження мікротопонімії Вінниччини передбачає певні висновки та узагальнення щодо місця мікротопонімів у загальній мікротопонімічній системі української мови, їх залежності від історичних особливостей суспільства, природно-географічних умов місцевості, національного менталітету тощо.

У статті схарактеризовано окремі райони Вінницької області, тому дослідження мікротопонімів триватиме й надалі. І в майбутньому висновки, сформульовані на основі комплексного аналізу мікротопонімії Вінниччини, сприятимуть поглибленню теоретико-методологічних засад української ономастики.

Список умовних скорочень назв районів

Липов. – Липовецький, *Нем.* – Немирівський, *Орат.* – Оратівський, *Шарг.* – Шаргородський, *Ямп.* – Ямпільський.

Список використаної літератури

1. Бучко Д. Отапеллятивные топонимы Верхнего Поднестровья / Д. Бучко // Proceedings of the thirteenth international congress of Onomastik sciences, vol. I. – Wrocław etc., 1981. – S. 259 – 265.
2. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ, 1998. – 186 с.
3. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір / В. Грещук. – Івано-Франківськ, 1995. – 206 с.
4. Карпенко Ю. История этимологического метода в отечественной топонимике / Ю. Карпенко // Развитие методов топонимических исследований. – М., 1970. – С. 9 – 19.

Анотація

У статті йдеться про мікротопонімію Вінницької області, зокрема про її структурно-семантичні особливості.

Ключові слова: ономастика, онім, топонім, мікротопонім.

Аннотация

В статье идет речь о структурно-семантических особенностях микропонимии Винницкой области.

Ключевые слова: ономастика, оним, топоним, микропоним.

Summary

The mikrotoponyms of structure word and semantic formation features of Vinnitsia Region are considered in this article

Key words: *onomastic, onym, toponym, microtoponym.*

УДК 81'373.21

Бучко Д. Г.
*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРИВАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ОЙКОНІМІВ

У слов'янській, у тому числі й українській ономастиці питання деривації ойконімів були й залишаються недостатньо вивченими. В енциклопедії слов'янської ономастики [4] для словотвору ойконімів не виділено окремого розділу чи підрозділу. Лише окремий параграф